

Det strategiska överfallet

Överraskning och vilseledning

av Anders Westberg

“All warfare is based on deception”¹

Sun Tzu

Résumé

In case of a strategic attack on Sweden, we will be the subject of surprise whether we like it or not. Surprise and deception are fundamental principles of warfare and history is full of examples of strategic surprise attacks. Deception and surprise are already part of the Swedish doctrine, but does Sweden utilize these principles? The purpose is for the deceived to *act* (not just think) and present the deceiver with a favourable situation. It is about winning and utilizing all possible and available assets and capabilities that Sweden can muster. Deception requires dedicated resources and the target of deception should be the *decision-maker(s)*. Among the resources is a highly professional and dedicated intelligence and security organization. Another aspect is the ability to withstand and recuperate from a strategic or battlefield surprise. The solution is a well-developed approach of *flexibility*. If properly used, all these principles can provide a decisive advantage in the event of a conflict and Sweden would be able to be better prepared and to recover from a surprise attack.

I HÄNDELSE AV krig eller väpnad konflikt kommer Sverige med all sannolikhet att bli överrumplad vad vi än vill. Därför är det lämpligt att redan nu förbereda landets befolkning och det nya totalförsvaret på detta. Det är kanske så att vi svenskar har lätt att bli överraskade och bortse från det faktiska skeendet, även fast det sker mitt framför våra ögon. Det kan sägas att det ligger i vår svenska kultur såsom lite ”blåögda”, då vi har en benägenhet att tro gott om allt, alla och om framtiden.

Under det senaste året har vi näst intill dagligen nåtts av rubriker som borde stämma till eftertanke. Kopplat till rikets säkerhet handlar det bl a om påverkansoperationer från Ryssland. Vi borde därför vara rimligt

upplysta, med minskad risk att bli vilseledda och överraskade den dagen något händer. Historien ger dock övertydliga exempel på överraskande inledda angrepp som tagit försvararen med överraskning. Operation Barbarossa 1941, Pearl Harbor 1941, landstigningen i Normandie 1944, Yom Kippurkriget 1973 och 11 september 2001 utgör illustrativa exempel. I vissa av dessa fall har även mycket trovärdiga och tillförlitliga underrättelser funnits närvarande och i en del fall också presenterade, men beslutsfattarna har inte velat eller vågat inse att ett angrepp var förestående. Den nye svenske ÖB nämnde under Folk och Försvars konferens i Sälen att ett överraskande strategisk anfall

var scenariot för den kommande försvarsmaktsövningen.²

Det är därför viktigt att reflektera över hur det står till med den svenska förmågan att motstå respektive återhämta sig från ett strategiskt överfall och den överraskning som vi med största sannolikhet kommer att drabbas av. Detta gäller framför allt på den politiska och militärstrategiska nivån, men också på den operativa dito. Sedan är givetvis frågan om vi själva har förmågor, kunskaper och är tränade och utbildade, att vi planerar för samt har en idé om hur överraskning och vilseledning kan användas i vår egen krigföring. Rätt nyttjat kan detta vara krigsavgörande.

Den svenska grundsynen

Efter det kalla krigets slut var invasionshotet inte längre aktuellt. Dock talades det under 1990-talet om olika former av överraskande angrepp, exempelvis Kort Militär Förvarning (KMF) och i vidare bemärkelse Strategiskt Överfall (SÖ). Dessa scenarier låg till grund för den försvarsplanering som genomfördes intill det att den ”eviga europeiska freden” infann sig. Nu har dessa begrepp, framför allt kanske Strategiskt Överfall, aktualiserats. Den sjätte generationens krigföring, även benämnd hybridkrigföring, innehåller många beståndsdelar som återfinns i både överraskning och vilseledning.

Överraskning, och det närbesläktade begreppet vilseledning, är en av krigets och stridens grundläggande principer. Både den Militärstrategiska doktrinen från 2012 (MSD) och den Operativa doktrinen från 2014 använder sig av och förklarar begreppen, och då främst med tyngdpunkt på hur vi ska nyttja dessa principer gentemot en motståndare. I MSD beskrivs bl a; ”Överraskning: agera på ett sätt som är oväntat för motståndaren!”³ Vidare nämner MSD att ”överraskning kan

uppnås genom att nyttja ett högt tempo relativt motståndaren och uppträda oväntat avseende tid, rum, medel och metoder. Överraskning har en kraftfull men temporär effekt som kan bidra till lokal överlägsenhet.”⁴ Vad gäller förhållandet mellan vilseledning-överraskning nämner MSD vidare;

[...] en metod att åstadkomma överraskning är vilseledning, där planerad och aktiv verksamhet förvillar motståndaren eller förstärker dennes felaktiga uppfattning om läget och våra avsikter. För att nå den önskade effekten är det viktigt att kontinuerligt agera oväntat och med ett högt tempo, då det är svårt att avgöra när en motståndare är överraskad.⁵

Den Operativa doktrinen från 2014 utvecklar betydelsen och förutsättningen för vilseledning;

som en metod för att avsiktligt framhäva viss information och dölja annan. En väl planerad och genomförd vilseledning kan leda till att motståndaren på felaktigt beslutsunderlag disponerar sina resurser på ett sätt som gynnar våra operationer. I planeringen ska övervägas vilken typ av vilseledning som kan vara lämplig, samt hur mycket resurser som kan avdelas för detta. [...] Lyckad vilseledning förutsätter god kunskap om motståndarens förmåga att inhämta underrättelser samt om dennes doktrin och beslutsprocess. Åtgärder som vidtas bör uppfattas som troliga eller farliga handlingsalternativ av en motståndare. Människan har vanligen lättare att ta till sig information som förstärker den uppfattning han/hon redan har.⁶

Den operativa doktrinen definierar vilseledning, som ”medvetna åtgärder som syftar till att ge motståndaren ett felaktigt beslutsunderlag för att få aktören att disponera sina resurser på ett sätt som gynnar svenska syften.”⁷ Vidare delas vilseledningen in i

huvudsakligen två delar, passiv och aktiv vilseledning. Den passiva vilseledning ska i stort förhindra att motståndaren får ta del av den riktiga planen, våra syften och intentioner. Vidare beskriver doktrinen att ”aktiv vilseledning består av att motståndaren förses med information som ger en felaktig bild av vad de egna förbanden avser att göra. Genom att kombinera aktiv och passiv vilseledning kan således sannolikheten för att uppnå överraskning och lokal överlägsenhet ökas.”⁸

Således är begreppen kända och Sverige antas nyttja dessa i samband med ett väpnat angrepp, samtidigt som vi måste förbereda oss på att vi kommer att vara föremål för praktiserandet av dessa principer i samband med ett eventuellt angrepp.

Några av vilseledningens beståndsdelar och premisser

Vilseledning kan nyttjas och förekommer på alla krigföringsnivåer. Målet för vilseledning är *beslutsfattaren*, oberoende av på vilken nivå, d v s politisk, strategisk, operativ eller taktisk, denne verkar på. Oftast handlar det om den högsta möjliga nivån, vilket i Sverige skulle vara den politiska och högsta militära ledningen, då vilseledning anses ge mest effekt där. Ett indirekt tillvägagångssätt kan nyttjas om den som vilseleder inte direkt kan nå beslutsfattaren. Det indirekta sättet kan då bestå av att den som vilseleder utnyttjar personer nära beslutsfattaren eller organisationens underrättelseanalytiker. Det är sedan dessa personer som presenterar underlaget för beslutsfattaren. Huvudsyftet är att få motståndaren *att göra* något, inte att bara tänka på eller uppfatta situationen.⁹

Det är svårt att övertyga den som ska vilseledas om exempelvis nya synsätt och värderingar. Därför är det lättare att förstärka det som motståndaren redan upplever, tror

på och framför allt förväntar sig. Vidare är kontrollen och nyttjandet av informationskanalerna viktig. Avgörande blir därför att ha en mycket välfungerande underrättelse- och säkerhetstjänst. Den som ska genomföra en vilseledningsoperation måste ha ett uppdaterat och utmärkt underrättelse- och säkerhetsläge vad det gäller både den egna organisationen, och motståndarens (det vill säga den som ska vilseledas) underrättelse- och säkerhetstjänst och hur denna verkar. Det går att uttrycka det som att den som ska vilseleda måste veta mer om motståndaren än vad motståndaren själv vet. bl a gäller det att ha kunskap om vilka underrättelse- och informationskanaler för inhämtning den som ska vilseledas har och nyttjar.

Samtidigt måste den som ska vilseleda ha en välfungerande underrättelsetjänst för att kunna detektera själva återkopplingen, ”feedback”, om att vilseledningen fungerar. d v s, gör motståndaren det som det är tänkt att denne ska göra för att hamna i en sämre position i förhållande till den egna organisationen. En väl fungerande säkerhetstjänst och procedurer för operationssekretess är också viktigt. Både den verkliga planen liksom vilseledningsplanen måste vara under sträng sekretess, åtminstone inledningsvis. Den verkliga operationsplanen och vilseledningsplanen ska inrymmas under en gemensam och genomarbetad ”täckplan” (eng Cover plan), som kan på ett ”naturligt sätt” förklara vissa fenomen eller observationer om förestående verksamhet och därmed vilseleda motståndaren. En vilseledningsplan och dess ”täckplan” är alltså inget som planeras i all hast.

Vilseledningen ska vara en integrerad del av operationsplaneringen och ansvaret bör därför läggas på operations- och/eller planeringssektionen.¹⁰ Vilseledningsexperten och akademikern Barton Whaley resonerar att det viktigast är dock att chefer deltar

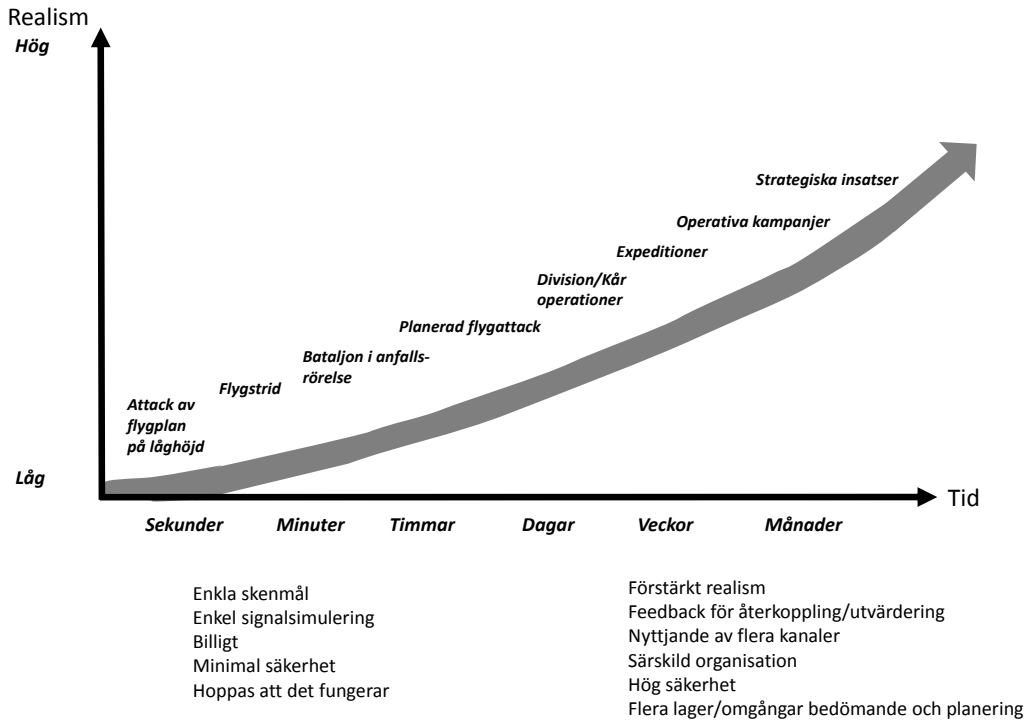

Bild 1: Relationen mellan analys, tid och noggrannhet, från figure 1 ur Charles Fowler, Robert Nesbit, *Tactical Deception in Air Land Warfare*, 1995, s 39, bearbetad av artikelförfattaren.

aktivt i planeringen av en vilseledning.¹¹ Planeringen av vilseledningsoperationen kan inte starta efter det att den "riktiga" eller verkliga operationsplaneringen har igångsatts. Vilseledningen måste vidare påbörjas *före* det att den riktiga operationen initieras. En av anledningarna är att motståndaren, den som ska vilseledas, ska uppfatta, tolka, och agera på den information som presenteras. Enligt Nesbit och Fowler finns det olika tidsförhållanden, noggrannheter och upplösningar, beroende vilken nivå som ska vilseledas. (Se Bild 1).¹² Människans kognitiva uppfattning är viktigt i en vilseledning. Enligt bl a Richard Heuer påverkas det kognitiva beteendet, då människor allt som oftast har svårt att ändra sin initiala uppfattning om en given situation eller händelse.¹³

Den riktiga operationsplanen kan vara hur fantasifull som helst, men däremot måste vilseledningen vara realistisk och trovärdig för att motståndaren ska uppfatta den som avsett. Själva vilseledningen och nyttjandet av informationskanalerna kan dock vara starkt präglade av uppfinningsrikedom och kreativitet. Som exempel kan nämnas Operation Mincemeat och fallet med den döde "Major Martin", som "drunkande i samband med en flygkrasch" och hade med sig skickligt planterad och falsk information i samband med vilseledningen inför de allierades landstigning på Sicilien 1943.¹⁴

Det finns ett antal olika sätt att genomföra vilseledning och de mest förekommande, som James Dunnigan och Alfred Nofi nämner är: *skyl*, d v s naturliga hinder och former

nyttjas; *kamouflage* (som jämförelse till skyl), där man nyttjar tillverkade eller konstgjorde former, hinder och materiel; *lögner*, där en medvetet planterad osanning används om egen avsikt och verksamhet; *falsk* och *planterad information*, där den som vilseleder ger information utan att den som blir vilseledd inser detta; *list*, där bl a falska uniformer, utrustning och märken kan nyttjas; *skenmål* eller *skenverksamhet* där det uppvisas saker som egentligen inte finns; *förevisning* eller *demonstration* där det visas upp något som den vilseledd ska se; samt *skenanfall*, som motsvarar demonstration, men där den som vilseleder genomför ett faktiskt anfall för att ge sken av att det är huvudanfallsriktningen.¹⁵

En annan form avseende förmågan att genomföra vilseledning och på så sätt åstadkomma överraskning är att så snabbt som möjligt kunna *återhämta sig* (om den egna organisationen har blivit överraskad) för att därefter kunna återta initiativet.

Återhämtning från överraskning

Osäkerhet, som kan skapas genom vilseledning och överraskning, kommer ständigt att vara närvarande. Den israeliske militäre tänkaren Meir Finkel menar att nu och i framtiden är det den *egna flexibiliteten* som kommer att vara avgörande för att överkomma osäkerhet och överraskning. Lösningarna på osäkerhet har under århundradena ändrats. På 1800-talet var massa lösningen, under första världskriget utvecklades förmågan till att kunna fatta snabba beslut, och under samt efter andra världskriget var underrättelser avgörande.¹⁶

Finkel har tagit fram ett teoretiskt ramverk med rekommendationer för att kunna analysera den militära förmågan till anpassning och återhämtning från överraskning. Han

nyttjar flera olika brittiska, franska, ryska, israeliska och tyska historiska exempel från andra världskriget via krigen på 70-talet och 80-talet fram till den israeliska operationen i Libanon 2006. Han menar bl a att alltsomoftast så grundar sig krigsplanläggning och förbandsproduktion på sannolika scenarier, vilket i sin tur kräver möjligheter och förmåga att förutse vad som kommer att ske i framtiden. Finkel nedtonar därför förmågan att göra det *perfekta förutseende* (artikelförfattarens kursivering) bedömandet baserat på underrättelseinformation.¹⁷ Att kunna genomföra dessa korrekta underrättelsebedömanden är svårt och det är därför mer värt att fokusera på den egna organisationens förmåga. Då ett land som blir anfallet alltid kommer att drabbas av överraskning bör organisationen istället fokusera på *anpassning* och *flexibilitet* av den organisatoriska, teknologiska och doktrinära förmågan, samt ledningsförmågan.¹⁸

Finkels resonemang och slutsatser handlar bl a om flexibla koncept och doktriner. Detta möjliggörs när den civila och militära ledningen skapar ett förhållningssätt i organisationen där alla, på alla ledningsnivåer, kan utmana gällande doktrin och komma med förändring. Det gäller i mångt och mycket att ha ett ”mindset” för en kritisk, öppen och uppriktig debatt och en uppmuntran till att man ska kunna ta och behålla initiativet samt utveckla ett kreativt tänkande.¹⁹

Vidare gäller det att ha en flexibel balans mellan organisation och teknologi, samt de krigförande förmågor och funktioner som en försvarsmakt innehar. bl a bör det finnas ett visst överflöd och redundans, samt att landet inte förlitar sig enbart på *ett* vapensystem.²⁰ Detta beror på den kamp som hela tiden finns mellan medel och motmedel. När en motståndare hittar ett sätt att kortsluta effekten av en förmåga, kan andra förmågor i den egna organisationen istället vara

avgörande.²¹ Att ha en väl fungerande och mångsidig försvarsindustri kan också vara avgörande i en snabbåterkoppling och utvecklande av motmedel vid ett överraskande anfall.²²

Finkel förklarar att det finns ett glapp mellan den teknologiska och innovativa utvecklingen och den doktrinära utvecklingen. Därför blir det svårt att veta vilket vapensystem eller förmåga som kommer att ha avgörande inverkan.²³ Detta skulle kunna jämföras med den växelverkan som utspelar sig mellan två antagonister, vilken är svår att överblicka och förutse, eftersom beslut, verkan och motverkan alltid kommer att vara något oförutsägbart. Det kan därför bli en fördröjning mellan observation, beslut införande, anskaffning, tillverkning och agerande. Om båda sidors beslutsprocesser tar hänsyn till varandra, men med felaktiga tolkningar och bedömanden, kan beslut och införande av ett visst vapensystem vara obsolet och vise versa. Detta är svårt att balansera och vid en konflikt kan de krigförande drabbas av en obehaglig såväl doktrinär som teknologisk överraskning.

Sedan är ett flexibelt ledningssystem liksom individens förhållningssätt och kapacitet av stor betydelse. Det handlar mycket chefs förmåga, utbildning och träning.²⁴

Slutligen menar Finkel att det ska finnas ett process och system för att ta hand om och implementera "lessons learned". Det är viktigt att man snabbt kan återmata från pågående operationer och inte bara "från det senaste" kriget. bl a är det viktigt att kunna dra slutsatser och komma med lösningar och sprida dem *under* den tid då överraskningen/anfallet de facto pågår. Finkel menar att organisationer kan återhämta sig med hjälp av tre komponenter; en kultur och process som uppmanar till att lära av gjorda misstag; och en process att snabbt sprida information till enheter som kan komma att hamna i snarlika

situationer; samt möjlighet till samordning, koordinering och samspel mellan försvarsmakten och försvarsindustrin.²⁵

Reflektioner och rekommendationer

Såväl militärt starka som svaga stater nyttjar vilseledning och överraskning. Det är en naturlig del i dagens och framtidens krigföring. Med de begränsade resurser som Sverige har till förfogande behöver vi bli bättre på indirekta metoder visavi de direkta metoderna. Om dessa principer nyttjas rätt kan överraskning och vilseledning ge oss avgörande fördelar i händelse av en väpnad konflikt.

Vi utsetts för och använder oss av vilseledning också i vårt dagliga värv. Ett exempel är den kommersiella reklam som förkommer i medierna. Det är alltså i allt väsentligt inget nytt, och

såsom andra förmågor kan principen vilseledning läras ut, men det rör sig om en del områden som kräver extra fokusering. Chefer måste uppmuntra och vara en aktiv del i utformningen av vilseledningen. För att vilseledning och därmed överraskning ska lyckas krävs det avdelade resurser och en engagerad personal för planering, genomförande och uppföljning, samt en väl fungerande och integrerad underrättelse- och säkerhetstjänst, vilken ska samordnas med huvudplanläggningen. Vidare krävs fördjupade studier, övningar och spel där vilseledning och överraskning planeras och nyttjas och där de övade parterna, inklusive den politiska och militärstrategiska liksom operativa nivån och dess chefer, utsätts för osäkra situationer. Detta för att kunna uppfylla det som de facto står i den svenska militära doktrinen om oväntade situationer och agerande.

Vilseledning och överraskning förekommer och kan nyttjas på alla krigförande

nivåer och inom alla politikområden och kan rätt nyttjat för ett svenskt vidkommande väsentligt öka vår förmåga till att motstå ett överraskande angrepp. Som en följd av detta bör Sverige på djupet studera dessa områden kopplat till de rekommendationer och slutsatser som Meir Finkel förespråkar. Det vore vidare värdefullt att detta övas under

framtida försvarsmaktsövningar liksom att det tas hänsyn till i totalförsvarsplaneringen och de övningar detta genererar på alla nivåer i samhället.

Författaren är major i armén och studerade vid Naval Postgraduate School (NPS) i USA.

Noter

1. Sun Tzu: *Art of War*, Pax Librorum Publishing House, 2009, Kindle upplaga, s 2.
2. ÖB Bydén, Michael, ÖB:s tal, Rikskonferensen Folk och Försvar, januari 2016.
3. *Militärstrategisk doktrin med doktrinära grunder (MSD 12)*, 2011, Försvarsmakten, Stockholm 2011, s 62.
4. *Ibid*, s 63-64.
5. *Ibid*, s 64.
6. *Operativ doktrin 2014*, Försvarsmakten, Stockholm 2014, s 75.
7. *Ibid*, s 75.
8. *Ibid*, s 76.
9. Whaley, Barton, (förf) och Aykroyd, Susan (red): *Practise to Deceive: Learning Curves of Military Deception Planners*, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland 2016, Kindle upplaga, location 362.
10. Fowler, Charles och Nesbit, Robert: "Tactical Deception in Air Land Warfare", *Journal of Electronic Defense*, June '95 (1995), s 44; Whaley, Barton: *Practise to Deceive*, location 240, 6556.
11. *Op cit*, Whaley, Barton, se not 9. location 271.
12. *Op cit*, Fowler och Nesbit, se not 10, s 39.
13. Heuer, Richard J: "Cognitive Factors in Deception and Counterdeception" i Daniel, Donald C och Herbig Katherine L (red): *Strategic Military Deception: Pergamon Policy Studies on Security Affairs*, Pergamon Press Inc, New York 1981, s 31-69.
14. Montagu, Ewen: *The Man Who Never Was*, Uncommon Valor Press (Första utgåvan 1954) Kindle upplaga 2014.
15. Dunnigan, James och Nofi, Alfred, *Victory and Deceit: Dirty Tricks at War*, William Morrow & Co, New York 1995, s 7-25.
16. Meir, Finkel: *On Flexibility: Recovery from the Battlefield*, Stanford University Press, Stanford, California 2011, s 32.
17. *Ibid*, s 36-42.
18. *Ibid*, s 53.
19. *Ibid*, s 2, 97-110.
20. *Ibid*, s 3.
21. *Ibid*, s 73.
22. *Ibid*, s 4, 112.
23. *Ibid* s 46.
24. *Ibid*, 3,4, 97-110
25. *Ibid*, s 112.